

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 03.06.2022 Kabul/Accepted: 23.08.2022

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 73-95.

TEVRAT'TA VE KUR'AN'DA TANRI TASAVVURU: YARATMA, SEÇİLMİŞLİK, MERHAMET VE ADALET KAVRAMLARI EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Serkan SAYARⁱ

Öz

Dinî inanç ve geleneklerin ayırt edici özelliği olan tabiatüstü varlıklara inanç, farklı şekillerde tezahür etmiştir. Politeist dinlerde çok sayıda tanrının var olduğu ve her bir tanrının farklı görevler icra ettiği varsayılırken monoteist dinlerde uluhiyet ifade eden nitelikler tek bir Tanrı ile sınırlandırılmış, evrenin yaratılması ve yönetilmesi sonsuz sıfatlarla donatılmış bir Tanrı'ya atıfla açıklanmıştır. Aslında genel olarak Tevrat'ta ve Kur'an'da betimlenen Tanrı tasavvurunun tam olarak bu özelliklere sahip olduğu, aynı yaratıcının farklı zamanlarda, farklı kültürlerle kendini açması ile Yahudi ve İslam geleneklerinin teşekkül ettiği kabul edilir. Eğer bu iddia doğru ise Tevrat'taki ve Kur'an'daki Tanrı tasavvurunun birbiriyle paralellik arz etmesi gerekmez mi? Tanrı'nın kendini değişik biçimlerde, değişik vasıtalarla, farklı toplumlara açması mümkün ise onun gönderdiği mesajların evrensel ilkelerde paralellik göstermesi beklenmez mi? Tanrı'nın sevgisini, merhametini ve ilgisini sadece belli bir topluluğa arz etmesi onun evrensel yönünü kısıtlamaz mı? Adalet, Tanrı için göreceli olabilir mi? Bu çalışmada yukarıdaki soruların cevaplanması amaçlanmıştır. Konu incelenirken Tevrat ve Kur'an pasajları dikkate alınmış, her iki kutsal kitaptaki Tanrı tasavvurları, bu tasavvurların fiiliyata geçtiği örnek konular bağlamında mukayese edilmiş, benzerlikler ve farklılıklar vurgulanmıştır. Çalışma; yaratma, seçilmişlik, merhamet ve adalet konularıyla sınırlandırılmıştır. Zaman zaman Yahudi dinî geleneğinin şekillenmesine etki ettiği düşünülen İran ve Babil mitolojisinden yararlanılmıştır. Tanrı tasavvurları arasındaki farklılık, Yahudi dinî geleneğinin tarihi süreç içerisinde farklı gelişimsel aşamalar geçirmesi ile açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Tevrat, Kur'an, Yaratılış, Seçilmişlik.

The Conception of God in the Torah and the Qur'an: An Evaluation on the Axis of the Concepts of Creation, Election, Mercy and Justice

Abstract

Belief in supernatural beings, which is the distinguishing feature of religious beliefs and traditions, has manifested in different ways. In polytheist religions, it is assumed that there are many Gods and each God performs different tasks, while in monotheist religions, the attributes expressing divinity are limited to a single God, and the creation and management of the universe are explained with reference to a God endowed with endless attributes. In fact, it is generally accepted that the imagination of God described in the Torah and the Qur'an has exactly these characteristics, and Jewish and Islamic traditions were formed when the same creator opened herself up to different cultures at different times. If this claim is true, shouldn't the imagination of God in the Torah and the Qur'an be parallel to each other? If it is possible for God to open himself up to different societies, wouldn't it be expected that the messages he sent would show parallelism in universal principles? Doesn't God's offering of mercy and

ⁱ Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Dinler Tarihi, e-posta: serkansayar@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2716-1966

concern to a particular community limit its universal aspect? In this study, it is aimed to answer the above questions. While examining the subject, the Torah and the Qur'an passages were taken into account, the god conceptions in both holy books were compared in the context of the sample subjects in which these ideas were put into practice, and the similarities and differences were emphasized. The study is limited to the subjects of creation, election, mercy and justice. From time to time, Iranian and Babylonian mythology, which is thought to have influenced the shaping of Jewish religious tradition, was used. The difference between the conceptions of God is explained by the fact that the Jewish religious tradition has gone through different developmental stages in the historical process.

Keywords: History of Religions, Torah, Qur'an, Creation, Election.

Structured Abstract

Although the conceptions of God described in the Torah and the Qur'an have a common denominator in terms of emphasizing a monotheistic conception, they differ from each other in terms of creativity and election, as well as mercy and justice. In this context, the differences in the conceptions of God described in the Torah and the Qur'an indicate that the Israelites were influenced by the cultures that lived around them and interacted in some way throughout their long history. Because, contrary to the traditional view, the Torah, which reflects the special relationship between God Yahweh and the Jewish community over a period of more than a thousand years, was compiled/written by authors who lived in different periods. In this process, Egyptian civilizations in the south and Mesopotamia civilizations in the north saw the Palestinian region, where the Israelites lived, as a buffer to protect themselves from the invading armies prone to conquest and plunder, and from time to time they attempted to seize this region. These civilizations not only influenced the region politically but also permeated this region religiously and culturally. Especially after the Babylonian exile, the fact that the Israelites lived under Persian rule for many years caused the interpretation of the contact with "outsiders" or "foreigners" and the interaction that took place after this contact as an inevitable situation in the formation process of the holy book. In this case, the presence of different stories about creation in the Torah indicates that Jews interacted with different cultures throughout the historical process. Because two different creation stories in the first book of the Torah, Genesis, bear the traces of this interaction.

In Elohist and Yahwist texts, the stages of creation of the universe and man are explained by God. According to these texts, the sole reason for existence is God. In other words, everything came into existence with the divine touch and gained a perfect form due to the hand of God. Similarly, in the Qur'an, all existence is explained by God. The heavens, the earth, and everything in between is the work of God. Especially while expressing the creation of the universe and human beings, its creation with certain stages coincides with the story in Genesis. Soil or mud, which is referred to about the creation of man, is described as the raw material of man in both scriptures. However, the creation of the universe and man is described in the Qur'an without going into details. As a transcendent being, God is a being endowed with infinite attributes that governs the process. However, in the creation stories contained in the Torah, the conception of a god who is a little more involved in the process and has anthropomorphic features is depicted.

The difference between the two scriptures also makes itself felt in the idea of choice, which expresses God's focus on a society. Because in the Torah, from the universal to the local; There is a flow from the general to the specific. According to the Torah, man was created in the image of God. Although this information expresses a universal point of view that all humanity has an equal status in the presence of God, it soon leaves its place to the explanations about Abraham, Isaac and Jacob, who are accepted as Patriarchs, and the Israelites, who are their descendants. Abraham's appearance on the stage of history causes a great break in Tanakh theology. Godly care and mercy, which previously covered all people, turned to the Israelites with Abraham. He continues to support them even if he gets angry from time to time because of the mistakes they have committed and is true to his promise. We see that this understanding is not found in the Qur'an. In the Qur'an, God is at an equal distance from all people. There are two distinctions that are important to God. Believers and unbelievers. There is no understanding of superiority based on lineage or race in the Qur'an, by expressing superiority only with taqwa.

There are some differences between the two holy books on justice and mercy. In the Torah, when God commands justice, mercy and moral life, he almost opens a parenthesis and states that all these principles cover the Israelites and does not mention these principles for people other than them. In the Qur'an, justice and mercy are explained with universal principles. In addition, there are some differences in the passages on the same subject in the Torah and the Qur'an.

Giriş

Tarih boyunca dinî inanç ve gelenekler insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Antropolojik ve arkeolojik çalışmalar, arkaik olarak isimlendirilen topluluklarda bile din olgusunun varlığına işaret etmektedir (Palmer, 2004, s. 12-13). Bununla beraber geçmişten günümüze uzanan tarihi süreç içerisinde bütün insanlığın paylaştığı genel geçer bir dinî inançtan bahsetmek mümkün olmadığı gibi tek bir tanrı tasavvurunun ortaya çıktığını söylemek de mümkün görünmemektedir. Bu düşüncenin aksine tarihin tanıklığı, insanlığın dinî serüveninin çeşitlilik arz ettiğine işaret etmektedir. Bu çeşitlilik kendisini dinî ritüellerde gösterdiği gibi tanrı tasavvurlarında da ortaya koymaktadır.

Tanrı tasavvurunun oluşmasında tanrının kendisini tanıtmayı ve insanın tanrıyı anlamaya çalışması şeklinde temel iki faktörün ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bu konuda birincil kaynak, tanrının iradesini insanlara açıklayan kutsal metinlerdir. Bununla beraber kutsal metinler, beşerî düşünce kalıpları içerisinde anlamlandırılmaktadır. Öyleyse, tanrı ile insan arasındaki ontolojik farklılığın yanı sıra tanrı kavramının yapısal formu ve beşerî faktörler göz önüne alındığında gerek farklı dinî gelenekler arasında gerek aynı dinî yapılar içerisinde çeşitli tanrı tasavvurlarının ortaya çıkması olağan bir durumdur (Kısa, 2015, s. 644)

İnsanlık tarihi incelendiğinde farklı tanrı tasavvurlarının ortaya çıktığı görülür. Deizmde, Tanrı ilk muharrik olarak kabul edilmiştir. Deist düşünceye göre evreni yaratıp harekete geçiren Tanrı, süreç tamamlandığında kenara çekilmiş, evrendeki işleyişi kendi haline bırakmıştır. Teizmde evrendeki işleyişe müdahale eden ezeli ve ebedi bir Tanrı söz konusudur. Panteizm de ise Tanrı-âlem ikiliği ortadan kaldırılmış, Tanrı'nın her şeyi ihtiva ettiği başka bir deyişle her şeyin Tanrı olduğu varsayılmıştır. Panenteizmde ise Tanrı'nın var olduğu ve âleme müdahale ettiği kabul edilirken panteizmden farklı olarak Tanrı-âlem özdeşliği ortadan kaldırılmıştır. Bu bakış açısına göre her şey Tanrı değildir ama her şey Tanrı'dan sudur etmiştir. Çift kutuplu bir Tanrı anlayışı söz konusudur. Tanrı hem değişmeyen hem değişendir. Hem mutlak hem izafidir. Hem zamanın dışında hem de zamanın içindedir (Arıcan, 2014, s. 59-75; Aydın, 2002, s. 177-198).

Yukarıda bahsettiğimiz tanrı tasavvurları, dinlerin farklı kategorilere ayrılarak incelenmesine neden olmuştur. Politeist dinlerde çok sayıda tanrının var olduğu ve her bir tanrının farklı görevler icra ettiği varsayılırken monoteist dinlerde uluhiyet ifade eden nitelikler tek bir tanrı ile sınırlandırılmış; politeizmden farklı olarak, evrenin yaratılması ve yönetilmesi sonsuz sıfatlarla donatılmış bir tanrıya atıfla açıklanmıştır (Dhavamony, 2010, s. 189). Aslında genel olarak Tevrat'ta ve Kur'an'da betimlenen Tanrı tasavvurunun tam olarak bu özelliklere sahip olduğu düşünülür (Brown, 2004). Her iki dinin de ilahi dinlerden olduğu yani aynı yaratıcının farklı zamanlarda, farklı kültürlerle kendini açması sonucu Yahudi ve İslam geleneklerinin ortaya çıktığı kabul edilir. Eğer bu iddia doğru ise Tevrat'taki ve Kur'an'daki Tanrı tasavvurlarının birbiriyle paralellik arz etmesi gerekmez mi? Tanrı'nın kendini değişik biçimlerde, değişik vasıtalarla, farklı toplumlara açması mümkün ise onun

gönderdiği mesajların -her ne kadar bazı yerel unsurları bünyesinde barındırsa bile- evrensel ilkelerde paralellik göstermesi beklenmez mi? Tanrı'nın sevgisini, merhametini ve ilgisini sadece belli bir topluluğa arz etmesi onun evrensel yönünü kısıtlamaz mı? Adalet, Tanrı için göreceli olabilir mi?

Çalışmada Tevrat ve Kur'an belli konular çerçevesinde karşılaştırılarak yukarıda belirtilen soruların cevaplanması amaçlanmıştır. Genel olarak evrenin ve insanın yaratılması, Tanrı'nın belirli bir topluluğa odaklanması, Tanrı'nın merhameti ve adaleti konuları üzerinde durulmuştur. Bu konularla ilgili Tevrat'taki ve Kur'an'daki Tanrı tasavvurları mukayese edilmiştir. Çalışma, yaratılış, seçilmişlik, merhamet ve adalet konuları ile sınırlandırılmıştır. Konu incelenirken zaman zaman Yahudi dinî geleneğinin şekillenmesine etki ettiği düşünülen İran ve Babil mitolojisinden yararlanılmış, benzerlikler vurgulanmıştır. Zira önce Asur daha sonra da Babil saldırıları ve bu saldırıların devamında yaşanan sürgünler, antik dönem Yahudi tarihini derinden etkilemiştir (Eisen, 2011, s. 50; Stulman, 1990, s. 631-632). Özellikle Babil sürgünü neticesinde farklı kültür havzalarıyla gerçekleşen etkileşim, hem Yahudi teolojisinin hem de Yahudi Tanrı tasavvurunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Eşmeli, 2021, s. 1050-1051; Kurt, 2006, s. 77-78; Smith, 2014, s. 21-23). Bununla beraber, İslam dinî geleneği tarihi süreç içerisinde daha stabil bir seyir izlemiş, bu durum da yabancı kültürlerle olan etkileşimin olumsuz etkisini sınırlandırmıştır. Her ne kadar Mekke'den Medine'ye yapılan hicret ve fetih hareketleri İslam dinî geleneğinin başta Yahudi dinî geleneği olmak üzere farklı geleneklerden etkilenmesine neden olmuşsa da bu etkileşim, dinler tarihi bilim dalının konusunu teşkil edecek niteliğe sahip olmadığından burada zikredilmemiştir.

Yaratıcı Tanrı Tasavvuru

Tevrat'ta ve Kur'an'da Tanrı'nın evrende var olan her şeyin yaratıcısı olduğu vurgulanır. Varlık aleminin merkezinde yer alan Tanrı, içinde yaşanan evrenin yaratıcısı olduğu gibi yaratılan evrene müdahale eden eşsiz bir varlıktır. Her iki kutsal kitapta da kâinatın varlık sebebi olarak gösterilen Tanrı, aynı zamanda evrendeki bütün soruların kendisinde cevap bulduğu yegâne varlık olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda Yahudi ve İslam geleneklerine ait kutsal metinlerde Tanrı ile yarattığı varlıklar arasında mutlak bir ayırım söz konusudur. Hem Tevrat hem de Kur'an yaratılmış olan her şeyin, Tanrı'ya muhtaç olduğunu vurgular (Atik, 2006, s. 5-6; Brown, 2004; Çaviş, 2010, s. 56; Hick, 2005, s. 211).

Tevrat'ta ve Kur'an'da evrenin ve insanın yaratılışı farklı şekillerde izah edilmiştir. Aslında bu farklılık sadece iki kutsal kitap arasında değildir. Yahudi kutsal kitap literatürü içerisinde de yaratılış farklı şekillerde tasvir edilmiştir. Bu bağlamda Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvin'de, dünyanın ve insanın yaratılışı ile ilgili iki farklı öykü anlatılmaktadır. Bu öykülerden ilki Tekvin kitabının 1/1 ile 2/4 bölümü içinde; ikincisi ise 2/4 ile 2/25 bölümü içerisinde. Birinci öykü Elohist metin olarak adlandırılırken ikinci öykü Yahvist metin olarak adlandırılmıştır (Batuk, 2006, s. 52). Hem kozmogoni hem de antropogoni hakkında bilgi içeren bu öykülerde evrenin ve insanın yaratılışı farklı şekillerde izah edilmiştir. Yahudi dinî geleneğinin farklı gelişimsel aşamalar geçirdiğine işaret eden bu öykülerden ilkinde Tanrı

Elohim olarak isimlendirilirken ikinci öyküde Yahve olarak isimlendirilmiştir (Campbell, 1995, ss. 89-90; Eliade, 2003, s. 204). Elohist metinde insan, erkek ve dişi formunda Tanrı'nın suretinde yaratılan son varlık olarak gösterilirken Yahvist metinde yaratılan ilk varlıktır. Elohist metinde insanın yaratılışı yoktan var etme şeklinde açıklanırken Yahvist metinde balçıktan yaratma şeklinde betimlenmiştir. Yahvist metinde sadece Havva'nın yaratılışı sürecin sonuna bırakılırken Elohist metinde hem Âdem'in hem de Havva'nın yaratılışı sürecin sonuna bırakılır. Yine Elohist metinde yaratılış altı günlük bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşirken Yahvist metinde zaman mefhumuna değinilmez (Hooke, 2002, s. 144-145; Tekvin, 1/1-2/25).

Tekvin kitabında peş peşe gelen öyküler içerisinde yer alan bu farklılıklar, hem Yahudi dinî geleneğinin tarihi süreç içerisinde farklı gelişimsel aşamalar geçirdiğine hem de kutsal metinlerin farklı kaynaklardan derlenmiş olduğuna yönelik düşüncelere kaynaklık etmiştir (Adam, 2015, s. 44-46; Hooke, 2002, s. 144). Araştırmacılar arasında bu öykülerden ilkinin Babil sürgününden sonraki dönemlerde yapılan derleme çalışmalarının bir ürünü olduğu, ikinci öykünün ise ilkinin göre çok daha erken dönemlere ait bakış açısını yansıttığı yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır (Hooke, 2002, s. 144). Öyleyse bu öykülere daha yakından bakılması yaratıcı Tanrı tasavvurunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Elohist metne göre ilk yaratılış, altı günlük bir süreçte şu şekilde gerçekleşmiştir: Birinci gün, Tanrı Elohim, önce göğü ve yeri yaratır. Yer boştur, yeryüzü şekilleri yoktur. Her yer sularla kaplıdır. Tanrı ışık olsun der ve ışık oluşur. Daha sonra ışıkla karanlığı birbirinden ayırarak ışığa gündüz, geceye karanlık adını verir. İkinci gün, suları ikiye ayırır ve gök kubbeyi oluşturur. Üçüncü gün, suları belli bölgelerde toplar ve kuru toprak ortaya çıkar. Tanrı suların toplandığı yerlere deniz, kuru alanlara kara adını verir. Karada Tanrı'nın emriyle bitkiler, otlar ve meyve ağaçları oluşur. Dördüncü gün Tanrı, mevsimleri, günleri ve yılları gösterecek, gündüzü geceden ayırıp yeryüzünü aydınlatacak ışıklar olmasını ister. Böylece büyüğü gündüze (güneş), küçüğü geceye (ay) egemen olacak iki büyük ışığı ve yıldızları yaratarak gök kubbeye yerleştirir. Beşinci gün, büyük deniz canavarlarını, sularda yaşayan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yaratır. Altıncı gün, çeşit çeşit yabani ve evcil hayvanlar ile sürüngenler yaratan Tanrı bu eyleminin peşi sıra denizlere, göklere ve yeryüzüne egemen olacak insan çiftini erkek ve dişi formunda kendi suretinde yaratır. Tanrı, yarattığı insanı kutsayarak verimli olup çoğalmasını emreder. Yeryüzünü doldurmasını ve bütün her şeye egemen olmasını ister. Yarattığı diğer varlıklar içinde insana yiyecek olarak çeşitli besinler gösterir. Böylece gök ve yer bütün öğeleriyle tamamlanır. Yedinci gün Tanrı yaptığı işi beğenir ve o gün dinlenir (Tekvin, 1-2/4).

Bu öykü içerisinde dünyanın ve insanın yaratılışı betimlenirken kötümser unsurlara yer verilmez. Ne Mecûsî geleneğine ait mitolojik anlatılarda olduğu gibi Ahura Mazda ve Angra Mainyu arasındaki mücadele ne de Enuma Eliş'te anlatıldığı gibi Tiamat ve Marduk arasındaki çatışma söz konusudur. Dünya Tanrı tarafından iyi olarak yaratılmıştır. Üstelik insan, Tanrı'nın suretinde yaratılan üstün bir varlık olarak nitelenir (Eliade, 2003, s. 205).

Yapılan araştırmalar İsrailoğulları'nın uzun tarihleri boyunca çevrelerinde yaşayan ve bir şekilde etkileşim halinde oldukları kùltùrlerden etkilendiklerine işaret etmektedir (Gùrkan, 2016, s. 118). Örneğın yaratılışın belli zamanlara bölünerek gerçekte Tevrat'a özgü bir durum değildir (Sayar, 2022, s. 190). Yahudi dinî geleneğini etkilediği düşünölen Mecûsî geleneğine ait mitolojik anlatılarda da yaratılış altı günlük bir süreçte gerçekte. Mecûsî geleneğine göre Ahura Mazda, dünyayı şu sıra ile yaratır: İlk önce gökyüzü/dünyanın ışığı yaratılır. İkinci olarak su, üçüncü olarak yer, dördüncü olarak gezegenler/yıldızlar, beşinci olarak hayvanlar ve altıncı olarak da insan yaratılır. Mecûsî geleneğine göre ilk insan olan Gayomart bu dönemde ortaya çıkmıştır (Batuk, 2003, s. 224). Burada olduğu gibi Elohist metinde de yaratılış altı günlük bir süreçte tamamlanmakta ve yedinci gün Tanrı istirahate çekilmektedir.

Yahvist metinde ise ilk yaratılış şu şekilde anlatılmaktadır: Tanrı, göğü ve yeri yarattığında, yağmur yağmadığı için yeryüzünde ne yabani ot ne de bir fidan vardır. Tanrı yağmur gönderir ve yeryüzü sulanır. Öykünün devamında, Âdem'i topraktan yaratan Tanrı, burnuna yaşam soluğu üfleterek onu canlandırır ve doğuda bir bahçeye yerleştirir. Bahçeyi iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaçlarla donatan Tanrı bahçenin ortasına yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacını koyar. Bahçe Aden'den çıkan ve dört kola ayrılan bir ırmak ile sulanmaktadır. Tanrı, Âdem'i Aden bahçesine bakmakla görevlendirir. Ona, bahçede istediği ağacın meyvesini yiyebileceğini ancak iyiyle kötüyü bilme ağacından yemesinin yasak olduğunu bildirir. Daha sonra yerdeki hayvanların ve gökteki kuşların tümünü topraktan var eden Tanrı, yaratılan varlıkların isimlerini koymasını için Âdem'i çağırır. Âdem yaratılan canlılara isim verir ancak yaratılan varlıklar arasında kendisine uygun bir yardımcı bulamaz. Böylece Havva'nın yaratılmasının gerekçesi belirtildikten sonra öykü şu şekilde devam eder: Tanrı Âdem'e derin bir uyku verir. Âdem uyurken, onun kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak Âdem'e getirir. Âdem ve karısı çıplaktır, ancak utancın ne demek olduğunu henüz bilmemektedirler (Tekvin, 2/4-2/25).

Yahvist metinde insanın topraktan yaratılması mitolojik dünyanın alışa geldiği şekliyle varoluşun balçıkla başlatıldığı öykülerle örtüşmektedir (Erdal, 2018, s. 113). Örneğın Enuma Eliş'te de varoluş balçıkla açıklanır. Enuma Eliş'e göre başlangıçta tanrıların kendisi de şekilsiz balçıktan var olur. Bu tanrılarından çiftler çiftler diğer tanrıları hayat bulur. Daha sonra genç tanrıları anne babalarına karşı ayaklanarak bir savaş ve kaos ortamını oluşturur. Nihayetinde Marduk, tanrıları meclisinde hükümdarlığın kendisine verilmesi koşuluyla Tiamat'a karşı savaşabileceğini söyler. Uzun ve tehlikeli bir mücadeleden sonra başarıya ulaşan Marduk, Tiamat'ı öldürerek bedenini ikiye ayırır. Bu iki parçayla gökyüzünü ve yeryüzünü yaratan Marduk, daha sonra tanrılarından Kingu'yu öldürür. Onun kanıyla da toprağı yoğurup balçık haline getirir. Tüm bu süreçlerden sonra yeryüzünde düzeni sağlaması ve tanrıları hizmet etmesi için insanı yaratır. Böylece Enuma Eliş'e göre insan her ne kadar topraktan yaratılrsa da içerisinde tanrısal bir öz taşımaktadır (Armstrong, 2008, s. 20-23; Heidel, 2000, s. 9-89; Jacobsen, 1976, s. 180-183). Birçok araştırmacı evrenin ve insanın yaratılışıyla ilgili Yahvist

metindeki yaratılış öyküsünün Babil mitolojisi ile benzerlik taşıdığına dikkat çekmektedir (Batuk, 2006, s. 53)

Kur'an'da ise evrenin ve insanın yaratılışını anlatan pasajların Tekvin'de yer alan yaratılış öyküleriyle bazı benzerlikler taşımakla beraber farklı bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Elohist metni anımsatacak şekilde evrenin (göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin) Allah tarafından altı günlük bir süreçte yaratıldığı, gecenin gündüze katıldığı, ay ve yıldızların Allah'a tabi olacak bir şekilde var edildiği anlatılırken Yahvist metni anımsatacak şekilde de Âdem ve Havva'nın yaratılışı ve cennette yasak ağaç ile imtihan edilmeleri betimlenmektedir (A'raf, 7/54; Yunus, 10/3; Hud, 11/7; Furkan, 25/59; Secde, 32/4; Kaf, 50/38). Yaratılışın altı periyotta gerçekleşmesi her iki kutsal kitap için ortak bir tema oluştursa da Tanrı'nın yedinci gün/periyot dinlenmesi ve yaptığı işe bakıp beğenmesi Kur'an'ın yaratılış öyküsünde yer almamaktadır.

İnsanın yaratılışı Kur'an'da da balçık ile ilişkili olarak açıklanır. İlk insan, topraktan yaratılmıştır. Topraktan yaratılan daha doğrusu şekil verilen insana Tanrı kendi ruhundan üfleme suretiyle hayat vermiştir (Secde, 32/7-9). İlk insanın bu şekilde yaratıldığını haber veren Kur'an, Havva'nın yaratılışı konusunda Yahvist metnin aksine sessizliğe bürünür. Bununla beraber Kur'an'da Tanrı'nın yaratıcı olduğu ve bir şeyin olmasını istediği zaman sadece ol demesinin yeterli olduğu ifade edilir (Al-i İmran, 3/47). Kur'an'a göre Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, yeri yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan; insana şekil verip yaratan ve temiz besinlerle rızıklandırandır (Mü'min, 40/62-64).

Görüldüğü üzere her iki kutsal kitapta da Tanrı'nın yaratıcı olduğu vurgulanır. Bununla beraber evrenin varoluşu söz konusu olduğunda yaratma, *creatio ex nihilo* yani *yoktan var etme* şeklinde betimlenmişken; insanın yaratılması söz konusu olduğunda yaratma, mitolojik zamanlarda olduğu gibi balçıktan var etme şeklinde betimlenmiştir (Hick, 2005, s. 211).

Tevrat'ta yer alan yaratılış öykülerine göre evreni ve içindekileri altı günde yaratan Tanrı, adeta kızgın bir bahçıvan edasıyla bahçesine girer ve Âdem'i arar. Onun emrine karşı gelmesini, Âdem'in çıplaklığının farkına vardığını söylemesiyle öğrenir. Evreni altı günlük bir zaman diliminde yaratır ancak yedinci günü dinlenmeye ihtiyaç duyar ve yaratmış olduğu dünyayı seyre dalar. Dolayısıyla Tekvin kitabında yer alan yaratılış öykülerinde antropomorfik özellikler taşıyan bir Tanrı tasavvuru söz konusudur (Armstrong, 2008, s. 27-29; Şenavcu, 2018, s. 1064-1065). Bununla beraber Tanah literatürünün genelinde tek, Yaratıcı, vahyedici ve cezalandırıcı bir Tanrı tasavvurunun ön plana çıktığını belirtmemiz gerekir. Tevrat'ta bazı pasajlarda yer alan antropomorfik anlatım ise gerek antik dönemde yazılan Apokrif eserlerde gerek Tevrat'ın Grekçe tercümesi olan Septuagint'te yumuşatılmaya çalışılmış bu bağlamda antropomorfik ifadeler farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlanmıştır. II. Mabedin yıkılmasıyla Yahudi geleneğinde söz sahibi olan hahamlar da benzer bir tutum sergileyerek Tanrı'nın varlığına ve birliğine vurgu yapmış; Tanrı'yı

nitelendirirken üstün sıfatlar kullanmışlardır. Böylece Yahudi geleneğinde Tanrı, tek, yaratıcı, her şeyi bilen, adalet ve merhamet sahibi olarak nitelenmiştir (Gürkan, 2012, s. 106-111).

Kur'an'ın yaratılış öyküsünde ise antropomorfik anlatıma yer verilmez. Her ne kadar bazı Kur'an pasajları antropomorfik anlatım içerse de Kur'an, Allah'ın ilim sıfatına sahip olduğunu, her şeyi bildiğini, hiçbir şeyin Allah'a gizli kalamayacağını hatta O'nun ilminin dışında bir yaprağın bile yere düşmeyeceğini belirtir (Sebe, 34/1-3; En'am, 6/59). Bununla beraber Kur'an'da dünyanın ve insanın yaratılışı hakkında çok fazla teferruata girilmez. Tekvin'de olduğu gibi dünyanın hangi sıra ile yaratıldığına dair bilgi Kur'an'daki Tanrı tasavvurunun içeriğini oluşturan bir durum değildir. Üzerinde durulun ana konu dünyanın ve insanın nasıl yaratıldığından çok, neden yaratıldığıdır (Evkuran, 2007, s. 57; Neml, 27/8; Haşr, 59/23; Cuma, 62/1). Böylece insanın nereden gelip nereye gideceğini betimleyen pasajlar, hem bir yaratıcı Tanrı tasavvuru oluşturur hem de eskatolojik bir vizyon içerir (Mehmedoğlu, 2011, s. 147).

Tanrı'nın Belli Bir Topluma Odaklanması

Tevrat'ta ve Kur'an'da insanlık tarihi Âdem ile başlatılır. Her iki kutsal kitaba göre de Âdem ile başlayan insanlığın yeryüzü serüveni, Âdem ve Havva'nın çocukları ile devam eder. Bununla beraber Yahudiliğin gerçek tarihi ve bir millet olarak ortaya çıkması İbrahim ile başlar. Tanrı'nın İbrahim'i seçmesi ve onunla ahitleşmesi Tanrı ile Yahudi toplumu arasındaki benzersiz ilişkinin temelini oluşturur (Gürkan, 2009, s. 1).

Tanrı'nın İbrahim'i ve soyundan gelenleri seçerek onlarla özel bir ilişki kurması, Yahudi kutsal kitap literatürünün içeriğini büyük oranda belirler. İbrahim'e kadar bütün insanları kapsayan Tanrısal ilgi ve merhamet, İbrahim'in seçilmesiyle üç Yahudi atası İbrahim, İshak ve Yakup ile onların soyunu oluşturan İsrailoğulları'na yönelir. Bu nedenle İbrahim'in seçilmesiyle başlayan süreç, Tanrı'nın insanlığın geri kalanını unuttuğuna yönelik açık bir mesaj olarak yorumlanmıştır (Eisen, 2011, s. 18-19).

Tevrat'a göre Tanrı, İbrahim'den yaşadığı yerden ayrılmasını ve kendisinin göstereceği yere gitmesini ister. Kendisini büyük bir millet yapacağını, şahsını mübarek kılıp adını yücelteceğini, onu kutsayanları kutsayacağını lanetleyenleri ise lanetleyeceğini ve yeryüzündeki bütün halkların onun aracılığıyla kutsanacağını bildirir (Tekvin, 12/1-4). Ona, neslini göğün yıldızı gibi edeceğini, nasıl ki göğün yıldızı sayılamazsa onun neslinin de sayılamayacak kadar çok olacağını müjdelir (Tekvin, 15/4). Tanrı'nın İbrahim'e vaadi sadece neslinin çoğalacağıyla ilgili değildir. Aynı zamanda seçilmiş bir kavim olarak zürriyetine bizzat Tanrı tarafından bazı toprak parçaları da vaat edilir: "O gün RAB Avram'la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları senin soyuna vereceğim (Tekvin, 15/18)."

Tanrı, İbrahim ile yapmış olduğu bu antlaşmayı onun soyuyla da yapacağını, antlaşmanın getirdiği hakların neslini de kapsayacağını, soyundan krallar çıkacağını ve İbrahim'i desteklediği gibi neslini de destekleyeceğini, onların da Tanrı'sı olacağını belirtir:

“Avram doksan dokuz yaşındayken RAB ona görünerek: Ben Her Şeye Gücü Yeten Tanrı’yım, dedi. Benim yolumda yürü, kusursuz ol. Seninle yaptığım antlaşmayı sürdüreceğim, soyunu alabildiğine çoğaltacağım. Avram yüzüstü yere kapandı. Tanrı, seninle yaptığım antlaşma şudur, dedi: Birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil, İbrahim olacak. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım. Seni çok verimli kılacağım. Soyundan uluslar doğacak, krallar çıkacak. Antlaşmamı seninle ve soyunla kuşaklar boyunca, sonsuza dek sürdüreceğim. Senin, senden sonra da soyunun Tanrısı olacağım. Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrısı olacağım” (Tekvin, 17/1-8).

Tüm bu vaatlerinin karşılığında Tanrı’nın İbrahim’den iki isteği vardır: Anlaşmaya bağlı kalınması ve erkeklerin sünnet edilmesi (Tekvin, 17/9-10). İlk kez İbrahim ile yapılan bu anlaşma İbrahim’den sonra İshak ile Yakup ile Musa ile ve İsrailoğulları’na gönderilen diğer peygamberler ile yenilenir. Yapılan ahitlerde hem toprak vaadi hem de Tanrı’nın desteğinin İsrail halkıyla beraber olduğu vurgulanır. Bununla beraber atalar döneminde İsrailoğulları’na vaat edilen bu destek ve toprak vaadi Musa döneminde İbrahim’e yüklenen sorumluluklardan daha ağır yükümlülüklerle bağlanır. Tanrı, Musa ile yaptığı antlaşmada ona ve kavmine on emir olarak bilinen sorumlulukları yükler. Devam eden süreçte kurbandan kefarete, evlilikten yiyecek ve içecekler kadar birçok konuda dinî hükümler koyar. Antlaşmaya uyarlırsa bütün uluslar içerisinde Tanrı’nın öz halkı ve mukaddes bir millet olacaklarını yineler (Çıkış, 18/5-6).

Tanrı seçmiş olduğu bu milletin evlilikler yoluyla bozulmasını da yasaklar. İleride vaat edilen topraklara ulaştıklarında o bölgenin halklarıyla akrabalık ilişkileri kurmaları, kız alıp vermeleri yasaklanır. Zira Tanrı başlangıçta İbrahim’e büyük bir ulusun atası olacağını haber vermişti. Onun önderliğinde büyük bir ulus inşa edecekti. İbrahim Tanrı’nın emriyle, yaşadığı bölgeyi terk etmiş ve bu doğrultuda Tanrı’nın planını gerçekleştirmek üzere Kenan bölgesine gelmişti (Batuk, 2008, s. 159). Dolayısıyla Tevrat’a göre Tanrı, bütün halklar içerisinde seçtiği kavmin bozulmasını istememiştir.

“Tanrınız RAB mülk edinmek üzere gideceğiniz ülkeye sizi götürdüğünde, önünüzden birçok ulusu -Hititleri, Girgaşlıları, Amorluları, Kenanlıları, Perizlileri, Hivlileri, Yevusluları, sizden daha büyük ve daha güçlü yedi ulusu- kovacak. Tanrınız RAB bu ulusları elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda, tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız. Kız alıp vermeyeceksiniz. Kızlarınızı oğullarına vermeyeceksiniz; oğullarınıza da onlardan kız almayacaksınız (Tesniye, 7/1-5).”

Tevrat’ta Tanrı’nın İbrahim’in önderliğinde İsrailoğulları’nı seçmesi ve onlarla ahitleşmesi aynı zamanda bu seçimin içerisinde yer alamayan kişi ve toplumların reddedilmesine ve lanetlenmesine yönelik güçlü bir mesaj içerir (Gürkan, 2005, s. 39-40). Seçilmişlik düşüncesine temel oluşturan Tekvin 12/1-3’te yer alan pasaj, İsrailoğulları’nı diğer toplumlardan ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmekle kalmaz aynı zamanda İsrailoğulları’nın korunmasına ve onunla dostane ilişkiler kurulmasına yönelik açık bir çağrıya da yer verir:

“RAB Avram’a, ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git, dedi. Seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracam, bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacak, seni lanetleyeni lanetleyeceğim. Yeryüzündeki bütün halklar senin aracılığınla kutsanacak” (Tekvin, 12/1-3). İlahi seçimle beraber Tanrı’nın kutsamasının sadece İbrahim’in İshak ve Yakup ile devam eden soyunu kapsamaması; İsmail ve Esav’ın soyu ile diğer ulusların reddedilmesi, seçilmişlik düşüncesinin bir kıt kaynak oluşturduğu şeklinde yorumlanmıştır (Eisen, 2011, s. 19-20). Bu konuda Tanah literatürüne atıfta bulunan yazarlar, İsrailoğulları’nın seçilmesinin öteki olarak kabul edilen ikinci bir gurubun oluşmasına neden olduğu gibi ilahi seçimden mahrum bırakılan bu gruplara yönelik hoşgörüsüzlük ve şiddet içeren tutumların gelişmesine zemin hazırladığını belirtmişlerdir (Avalos, 2005, s. 140-141; Cott, 1984, s. 200-204; Schwartz, 1997, s. 1-4).

Tevrat’ta Tanrı’nın sevgisinin odaklandığı bir millet olarak karşımıza çıkan Yahudiler aynı zamanda öfkесinin de odaklandığı bir millettir. Tanrı yaptığı ahitleri sürekli olarak belli koşullara bağlamaktadır. Bu koşulların yerine getirilmediği durumlarda öz halkını en ağır şekilde cezalandırmaktan kaçınmamaktadır. Esaretten kurtardığı öz halkının başka milletlerin kölesi olacağını, büyük bir lanetin üzerlerine geleceğini, çeşitli hastalıklar ve kıtlıklar ile perişan olacaklarını, değişik milletlerce aşağılanacaklarını, özetle yok oluncaya kadar çeşitli bela ve musibetlerle karşı karşıya kalacaklarını haber vermektedir. Hatta onlara iyilik yapılması ve sayılarının çoğalması nasıl Tanrı’yı sevindiriyorsa aynı şekilde cezalandırılmalarının ve yok edilmelerinin de Tanrı’yı sevindireceği bildirilmektedir:

“Ama Tanrınız Rab’bin sözünü dinlemez, bugün size ilettiğim buyrukların, kuralların hepsine uymazsanız, şu lanetler üzerinize gelecek ve size ulaşacak: Kentte de tarlada da lanetli olacaksınız... RAB’be sırt çevirmekle yaptığımız kötülükler yüzünden el attığımız her işte O sizi lanete uğratacak, şaşkına çevirecek, paylayacak. Sonunda üzerinize yıkım gelecek ve çabucak yok olacaksınız. RAB, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede sizi yok edinceye dek salgın hastalıkla cezalandıracak... Siz yok oluncaya dek hayvanlarınızın yavrularını, toprağımızın ürününü yiyip bitirecekler... Gökteki yıldızlar kadar çok olan sizler, sayıca az bırakılacaksınız. Çünkü Tanrınız Rab’bin sözüne kulak vermediniz. Size iyilik yapmak, sizi çoğaltmak RAB’bi nasıl sevindirdiyse, sizi yıkmak ve yok etmek de öyle sevindirecektir. Mülk edinmek için gideceğiniz ülkeden sökülüp atılacaksınız (Tesniye, 28/15-63).”

Öz halkına karşı bu öfkesi, onları en ağır şekilde cezalandırması Tanrı’nın ilgisinin onların üzerinden başka milletlere kaymasına neden olur mu? Hayır. Tesniye’de ahde vefasızlık göstermeleri yüzünden çeşitli milletlerin elinde esir olacakları, dünyanın dört bir ucuna sürülecekleri, çeşitli bela ve musibetlere düşer olacakları belirtilse de Yahudiler için bir çıkış kapısı aralanır. Tanrı eğer, samimiyetle kendisine döner, ona sığınarlarsa ve ahitlerini hatırlayıp ona göre hareket ederlerse onlara yeniden güç ve kuvvet vereceğini, kendilerini esir eden milletler karşısında izzet sahibi kılacağını ve yeniden onları bir araya toplayıp sayılarını çoğaltacağını belirtmektedir:

“Bütün bu olaylar -önünüze serdiğim kutsama ve lanetler- başınıza geldiğinde, Tanrınız Rab’bin sizi dağıttığı uluslar arasında bunları anımsayacaksınız. Bugün size ilettiğim

buyruklar uyarınca siz ve çocuklarınız Tanrınız RAB'be döner, bütün yüreğinizle, bütün canınızla ona uyarsanız, Tanrınız RAB size acıyacak, sizi sürgünden geri getirecek. Sizi dağıttığı ulusların arasından yeniden toplayacak. Dünyanın öbür ucuna sürülmüş olsanız bile, Tanrınız RAB sizleri toplayıp geri getirecek. Sizi atalarınızın mülk edindiği ülkeye ulaştıracak... Tanrınız RAB el attığımız her işte sizi başarılı kılacak; çok sayıda çocuğunuz olacak, hayvanlarınızın yavruları, toprağınızın ürünü bol olacak. RAB atalarınızdan nasıl hoşnut kaldıysa, sizden de öyle hoşnut kalacak ve sizi başarılı kılacak. Yeter ki, Tanrınız Rab'bin sözünü dinleyin, bu Yasa Kitabı'nda yazılı buyruklarına, kurallarına uyun ve bütün yüreğinizle, bütün canınızla ona dönün (Tesniye, 30/1-10)."

İsrailoğulları'nın Tanrı tarafından seçilmesi ve kutsal topraklara mirasçı kılınması, Tanrı ile Yahudi toplumu arasındaki ilişkinin temelini oluşturan ahitler ile belirlenmiştir. İbrahim ile yapılan ve İbrahim'den sonra Yahudi ataları İshak ve Yakup ile yenilenen koşulsuz ahidi Mısır'dan çıkıştan sonra Musa önderliğinde Sina Dağı'nın eteklerinde gerçekleştirilen ve daha sonra çölde yenilenen koşullu ahit takip etmiştir. Patriklerle ve Musa önderliğinde İsrailoğulları'yla yapılan bu ahitler, Tanrı ile Yahudi toplumu arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemiştir. Özellikle Sina anlaşmasıyla beraber vaat ve itaat beraber zikredilmiş, İsrailoğulları'nın Tanrısal vaatlere ulaşması belli koşullara bağlanmış, itaatin karşılığının mükafat olacağı, itaatsizliğin karşılığının ceza olacağı belirtilmiştir. Bununla beraber Tanah'a göre Tanrı ile İsrailoğulları arasında hiçbir zaman kopmayacak bir bağ bulunmaktadır: "Sıkıntıya düştüğünüzde ve bütün bu olaylar başınıza geldiğinde, sonunda Tanrınız Rab'be dönecek, O'nun sözüne kulak vereceksiniz. Çünkü Tanrınız RAB acıyan bir Tanrı'dır. Sizi bırakmaz, yok etmez ve atalarınıza ant içerek yaptığı antlaşmayı unutmaz (Tesniye, 4/30-31)." Bu pasaj, Sina anlaşmasının Tanrısal lütuf ile çevrelendiğini göstermektedir. İsrailoğulları, Sina antlaşmasını ihlal etse bile bu durum Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ilişkinin son bulması anlamına gelmeyecektir. Patriklere verilen ilahi vadin koşulsuz doğası, Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ilişkinin sarsılmaz bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Sina'daki ahit, Tanrı ile Yahudi toplumu arasındaki ilişkinin tanımlanması açısından önemlidir. Ancak ilişkinin yönünü belirleyen asıl unsur patriklere verilen koşulsuz vaattir (Kaminsky, 2007, s. 90). İsrailoğulları'nın, Sina anlaşmasına ait kuralları ihlal etmesine rağmen Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki anlaşmanın sürekliliğine yönelik vurgu, Kral Davud ve oğlu Süleyman ile Tanrı arasında gerçekleşen ahitlerde de yer almıştır (Gürkan, 2019, s. 75-77).

Tevrat'ta birçok yerde Tanrı'nın öz halkı olarak ifade edilen ve seçilmiş halk olarak gösterilen Yahudiler, Tanrı'nın hem olumlu hem de olumsuz ama uç bir şekilde ilgisinin odaklandığı bir millet olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevrat'ta tasvir edilen bu Tanrısal tutum acaba Kur'an'da yer almakta mıdır?

Kur'an kendisini, Âdem Peygamber ile başlayan Nuh, İbrahim, Musa ve İsa peygamberler ile devam eden ve Hz. Muhammed ile kemale eren vahiy geleneğinin son halkası olarak tanımlamaktadır (Şura, 42/13; Bakara, 2/136). Bu nedenle, Yahudilik için patriark olarak kabul edilen peygamberlerin -İbrahim, İshak ve Yakup- yanı sıra Musa, Davud ve Süleyman gibi Yahudi toplumuna gönderilen diğer peygamberlerin kıssalarına Kur'an'da sık sık atıfta bulunulur. Bu kıssalarda birtakım üstünlüklerin bahsi geçen kişi ya da

topluluklara verildiği belirtilmektedir (Bakara, 2/40, 47, 130; Duhan, 44/32; A'raf, 7/140; Casiye, 45/16). Bu durum genel olarak, Allah'ın peygamberler vasıtasıyla İsrailoğulları'nı seçip bazı nimetler vermesi, Allah'ın mutlak irade sahibi olması ve yarattıkları üzerinde tasarruf sahibi olması şeklinde yorumlanmıştır (Gürkan, 2005, s. 27; Zeyrek, 2017, s. 76-85).

Kur'an'a göre Allah mutlak hükümandır. Bu bağlamda "Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer..." (Kasas, 28/68) ayeti, Allah'ın tüm durumlarda sonsuz kudret sahibi olduğu ve yarattıkları üzerinde mutlak bir tasarruf hakkı bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır (er-Razi, 2002, s. 552; Karaman vd., 2020, s. 241). İslam geleneğine göre Allah'ın peygamberleri seçip görevlendirmesi Allah'ın lütfunun eseridir (Taftazani, 1999, s. 293). Bu durumda peygamberlik, insanın istemesi ve gayret göstermesiyle elde edilebilecek bir makam olmayıp Allah'ın takdirine bağlıdır. Bununla beraber Allah'ın peygamberleri seçmesi, onların insanların büyük çoğunluğundan farklı olarak nübüvvete uygun sıfatlara haiz olmaları ile açıklanmıştır (İbn Haldun, 2007, s. 276-278; Yavuz, 2007, s. 257-262).

Kur'an'da yer alan seçilmişlik düşüncesi, Tevrat'tan farklı olarak etnik temele dayalı bir seçilmişliği değil dinî temele dayanan ve peygamberlik geleneğiyle bağlantılı bir seçilmişliği ifade etmektedir. Bu durumda Kur'an'a göre İsrailoğulları'nın seçilmesi hem temsil ettikleri gelenek hem de içerisinde buldukları koşullar ile bağlantılıdır. Yani İsrailoğulları bir taraftan Hanif dininin kendisiyle özdeşleştiği İbrahim Peygamber'in soyundan gelmeleri ve Tevhid ilkesinin taşıyıcısı olmaları; diğer taraftan zulme uğrayan bir topluluk olmaları nedeni ile seçilmiştir (Gürkan, 2005, s. 35).

Kur'an'da İsrailoğulları'nın seçilmişliğine işaret eden ayetlerde İsrailoğulları'na birtakım nimetler verildiği ve İsrailoğulları'nın âlemlere üstün kılındığı bildirilmektedir (Bakara, 2/47; Duhân, 44/32). Söz konusu üstünlük, daha çok peygamberlik tasavvuru ve bu tasavvurun temelini oluşturan Allah'ın varlığı ve birliği ilkesine atıfla açıklanmıştır (Gürkan, 2005, s. 33; Harman, 2001, ss. 193-195; Yazır, 1979, s. 492). Bu bağlamda "İsrailoğulları'nın cümle âleme üstün kılınması" İsrailoğulları'nın kendi zamanlarında küfür ve dalâlet içerisindeki milletlere karşı tevhid ilkesini benimsemeleri ve ilahi dinî seçmeleri ile ilişkilendirilmiş; bu tercihleri sebebiyle bazı üstün vasıflar kazandıkları ve diğer milletlerden üstün kılındıkları şeklinde yorumlanmıştır (Karaman vd., 2020, s. 119). Benzer şekilde İsrailoğulları'nın üstünlüğüne işaret eden "Andolsun biz, onları bir bilgiye göre âlemlere üstün kıldık" (Duhân, 44/32) ayeti değişik şekillerde açıklanmış olsa da genel olarak İsrailoğulları'nın hem İbrahim'in soyundan gelmeleri hem de o dönemde mazlum bir halk olmaları nedeniyle Allah'ın mesajını taşımaya en uygun topluluk oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Bununla beraber bahsedilen üstünlüğün iman etmelerinden kaynaklandığı ve Tanrı'nın emirlerine itaat ettikleri süreci kapsadığı yani üstün kılınma vasfının belli koşullara bağlı olduğu ifade edilmektedir. İsrailoğulları'na verilen nimetler ise kitap, hükümlerlik, peygamberlik ve temiz yiyeceklerle rızıklandırma şeklinde açıklanmıştır (Câsiye, 45/16). Gerçekten de İsrailoğulları, Kur'an'da bahsi geçen topluluklar içerisinde en fazla peygamber gönderilen, mucizelerle desteklenen ve hükümlerlik verilen bir topluluk olarak ön plana çıkmaktadır (Gürkan, 2005, s. 32-34).

Kur'an'da bahsi geçen peygamberlerin çoğunun Yahudilere gönderilmesi de onların seçilmişliğine işaret eden bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak Kur'an'da Yahudilere yönelik geniş bilgi verilmesi, Yahudilerin seçilmişliğinden ziyade Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanların Medine'de Yahudilerle karşılaşp komşuluk yapmış olmaları ile ilişkilidir. Zira Kur'an'da İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlere yapılan vurgu, Yahudilerin kendilerine vahyedilen özden uzaklaşmış olduklarını ifade etmek, son peygamberin kendi uluslarından geleceği iddiasını çürütmek, İbrahim ile İslam Peygamberi arasında ortak bir bağ kurmak ve Yahudilerin seçilmişlik iddiasına açıklık getirmek gibi nedenlerle açıklanmaktadır (Gürkan, 2005, s. 32; Harman, 2001, s. 193-195). Bununla beraber Yahudiliğin ırka dayalı seçilmişliğinin ve üstünlüğünün ilk dönem Yahudi topluluğunu kapsamadığı; bu dönemde daha çok dine dayalı bir seçilmişlik fikrinin var olduğu; ırka dayalı seçilmişlik düşüncesinin Babil sürgünü yıllarında geliştiği; Ezra ile birlikte özellikle yabancı evliliklerin, çekilen sıkıntıların temel nedeni olarak görülmesinin Yahudileri içe kapalı bir topluluk haline getirdiği ve buna bağlı olarak ırka dayalı seçilmişliğin Babil sürgünü ve takip eden dönemde ortaya çıktığı da düşünülmektedir (Katar, 2007, s. 172-177).

Tanrı'nın Merhameti ve Adaleti

Tevrat'a ve Kur'an'a göre Tanrı adil ve merhametlidir. Yarattığı varlıklara karşı sonsuz merhamet sahibidir (Ağıtlar, 3/22; Mezmur, 51/1; Mü'minûn, 23/18; Nûr, 24/20). Tanrı adil olduğu gibi adaletli olmayı da emreder. Asla zulmetmez ve yaptığı ahitleri bozamaz. Adaletin gereği olarak suçluları cezalandırır (Çıkış, 23/2-6; Levililer, 19/15-18; Yeremya, 22/3; Nisa, 4/58; Nisa, 4/135; Nahl, 16/90). Kutsal metinlerde kendi merhametinden ve adaletinden haber veren Tanrı, gönderdiği peygamberlerden de bu konuda rehber ve öncü olmalarını ister (İpek, 2021, s. 629). Bununla beraber söz konusu merhamet ve adaletin yöneldiği şahıslar, topluluklar ve durumlar, Tevrat'ta ve Kur'an'da farklılık arz etmektedir.

Tevrat'ta İbrahim'in Tanrı'sı, yumuşak, ılımlı, merhametli ve barışçıl bir Tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Tanrı, dönemin pagan tanrılarının aksine -ki onlar hayata müdahale etmemektedir- seçtiği halkıyla birtakım ahitler yapmakta, vaatlerde bulunmakta, hatta bir ulus oluşturma görevi verdiği İbrahim'e yaşlılığında çocuk müjdeleyecek kadar hayatın her anında varlığını hissettirmektedir. Misafir olmakta, insanlarla sohbet etmektedir. Örneğin Tevrat'a göre Tanrı, İbrahim'e Mamre meşeliğindeki çadırın önünde insan suretinde görünüp evine misafir olmuş ve ona bir çocuk müjdelemiş; İbrahim de kendisine misafir olan Tanrı'ya "pide ve kızartılmış buzağı" ikram etmiştir. Tekvin kitabına göre İbrahim, Sodom ve Gomora'nın büyük bir suçlamayla karşı karşıya olduğunu, bu nedenle Tanrı'nın Sodom ve Gomora'yı helak edeceğini öğrenmiş ve onlar adına başışlanma dilemiştir. (Tekvin, 18/1-33).

İbrahim'e misafir olan ve onun araya girmesiyle merhametini gösteren Tanrı, İbrahim'in torunu Yakup'a da Harran'a giderken rüyasında görünür. Tanrı, İbrahim'e vaad ettiği toprakları Yakup'a da vaad eder ve yeryüzündeki bütün halkların kendisi ve soyu aracılığıyla kutsanacağını belirtir (Tekvin, 28/10-16). Tevrat'a göre Harran'dan Filistin'e dönerken geceleyin Yakup'a tekrar görünen Tanrı, sabaha kadar insan suretinde onunla

güreşir ama Yakup'u bir türlü yenemez. Gün ağarmaya başlayınca kutsal varlık ayrılmak ister ancak Yakup kendisini kutsamadan ayrılmasına izin vermez. Bunun üzerine kutsal varlık artık kendisine "Yisrael" (İsrail) denileceğini söyler ve onu kutsar (Tekvin, 32/24-30). Güreş öyküsünün devamında Yakup'un "Tanrı'yla yüz yüze görüştüm, ama canım bağışlandı" demesi ile bağlantılı olarak Yisrael kelimesi hem Tanrı ile mücadele etti/üstün geldi hem de Tanrı'yı gören anlamında kullanılmıştır. (Gürkan, 2019, s. 47).

Tevrat'ta betimlendiği gibi Tanrı'nın fiziki olarak görülmesi antik çağda pagan topluluklarda sık sık rastlanan bir durumdur. Her ne kadar pagan inancına göre tanrılar insanların dünyasına doğrudan müdahalede bulunmasalar da tarihin mitolojik dönemlerinde bazı ayrıcalıklı bireylerin -İlyada destanında olduğu gibi- tanrılarla yüz yüze görüştükleri anlatılmaktadır (Armstrong, 2008, s. 35). Mitolojik anlatılarda olduğu şekliyle patriarklar dönemine ait öykülerde, İsrailoğulları'nın atalarının pagan çağdaşları gibi tanrılarıyla bizzat ünsiyet kuracak şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Babil yaratılış destanı olan Enuma Eliş'te de benzer bir durum söz konusudur. Enuma Eliş'te gökyüzü ve dünya Tiamat'ın bedeninin ikiye ayırmasıyla açıklanır. Tiamat'ın bedeninin bir parçasıyla gökyüzü bir parçasıyla yeryüzü yaratılır. Yine insanın yaratılışı bir Tanrı olan Kingu'nun Marduk tarafından öldürülmesi ve kanının toprak ile karıştırılmasıyla açıklanır. Böylece ilk insan Tanrı'dan, onun özünden yaratılmıştır. Dolayısıyla insan ile Tanrı arasında herhangi bir boyut farkı yoktur. İki varlık arasındaki en derin farklılık insanın sınırlı bir güce sahip olması ve ölümlü olmasıdır (Armstrong, 2008, s. 25-27).

Musa'nın Tanrı ile tecrübesi kendi zamanına kadarki Tanrı tasavvurlarından bariz bir şekilde farklılık arz etmektedir. Artık insan şeklinde dostça gelip konuşan, yemek yiyen bir Tanrı yoktur. Bunun yerine insanla arasına mesafe koyan, şiddet çağrıştıran, korku veren ve kural koyan bir Tanrı söz konusudur. Tanrı Horev'de Musa ile ilk kez karşılaştığında fazla yaklaşmamasını ve ayakkabılarını çıkarmasını söyler (Çıkış, 3/1-20). Sina'da da benzer bir durum söz konusudur. Tanrı gök gürültülerinin olduğu, şimşeklerin çaktığı, dağın her tarafından dumanların yükseldiği ve sarsıntıların olduğu bir ortamda Musa'yı yanına çağırır. Kendisine bir sınır çizer ve sınırı geçip dağa yaklaşanları cezalandırır (Çıkış, 19/16-23). Musa ile beraber artık savaşçı karaktere bürünmüş Tanrı-Kral veya Kral-Tanrı motifi, Yahve'nin şahsında şekillenmiştir. Böylece Yahve artık İsrailoğulları'nın hem Tanrı'sı hem de savaşçı Kralı konumundadır (Batuk, 2008, s. 163; Meyers, 2005, s. 1).

Özellikle Musa dönemiyle beraber Tanrı'nın merhametinin merkezinde İsrailoğulları yer alır. Çıkış bölümünde Musa'ya hitaben merhamet ettiğinde kendisinin de merhamet edeceğini söyleyen Tanrı, Musa ve İsrailoğulları merkezli bir merhamet anlayışı ortaya koyar (Çıkış, 33/19). Bu durumun en bariz örneklerinden birisi İsrailoğulları'nın Mısır'dan -kölelik yurdundan- ilk doğan canlıların öldürülmesini de içeren yedi felaket sonucunda kurtarılmasıdır. Üstelik bu süreçte Tanrı'nın İsrailoğulları'ndan garip bir isteği vardır, Mısırlı komşularını dolandırmak: *"Halkımın Mısırlıların gözünde lütuf bulmasını sağlayacağım. Gittiğinizde eli boş gitmeyeceksiniz. Her kadın Mısırlı komşusundan ya da konuğundan altın ve gümüş*

takılar, giysiler isteyecek. Oğullarımızı, kızlarımızı bunlarla süsleyeceksiniz. Mısırlıları soyacaksınız (Çıkış, 3/21-22)."

İsrailoğullarının Mısır'da esaret hayatı yaşadıkları düşünülürse sonsuz merhamet ve adalet sahibi bir Tanrı'nın mazlum ve zulme uğrayan İsrailoğulları'nın yanında yer almasından ve onlara yardım etmesinden daha doğal bir şey olamaz. Yine Mısır'dan çıkışlarına izin verilmeyen İsrailoğulları'nı kurtarmak için yöneticileri ikna edecek birtakım mucizevi olayların gerçekleşmesi de bir dereceye kadar anlaşılabilir. Fakat hiçbir günahı olmayan ve gerçekleşecek durumla yeni mazlumların ortaya çıkmasına neden olacak bir fiili mutlak adalet sahibi bir Tanrı isteyebilir mi? Ya da istemesi durumunda bu durum Tanrı'nın adaletiyle ve bütün halklara eşit mesafede oluşuyla nasıl açıklanabilir?

Masum insanların hatta kadın ve çocukların öldürülmesini emreden Tevrat pasajları, tarihi süreç içerisinde Tanrı'nın mahiyetiyle ilgili ciddi tartışmalara neden olmuştur (Cowles, 2003, s. 18). Erken dönem kilise tarihine kadar geriye giden bu tartışmalarda Origen, Tevrat'ta yer alan savaş ve şiddet açıklamalarını alegorik yorum ile aşmaya çalışırken Marcion, Tanah'ın Tanrı'sı ile İncil'in Tanrı'sı arasında ayırım yapmayı tercih etmiştir (Davies, 2010, s. 16; Kaiser, 1998, s. 6). Yahudi kutsal metinleri ve etik ilişkisi üzerinde duran güncel çalışmalarda ise Tanrı'nın emriyle gerçekleşen savaş ve şiddet ile ilgili farklı apolojik açıklamalar dile getirilmiştir. Bu açıklamalarda bazen Tanrı'nın gelecekte günah içeren bir eylemin ortaya çıkma ihtimalini önlemek istediği üzerinde durulurken bazen de alegorik yorum ile savaş ve şiddetin neden olduğu ahlaki güçlük ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili farklı bir bakış açısında ise tarihsel koşullara dikkat çekilmektedir. Savaş ve şiddet içeren pasajların, kendisinden daha güçlü siyasi ulusların tehdidi altında yaşayan, zaman zaman yıkıma maruz kalıp kendi çaresizliğiyle yüzleşmek zorunda kalan İsrailoğulları'nın dinî ve ulusal kimliğini güçlendirmek için Tevrat'ın yazarları tarafından kurgulandığı belirtilmiştir. Bu bakış açısına göre Tesniye yazarları, gerçek düşmanları olan Asurlular yerine uzak geçmişte oluşturdukları kurgusal bir örüntü ile Filistin bölgesinde yaşayan halkları şeytanlaştırmışlardır (Eisen, 2011, s. 53). Tevrat'ta betimlenen savaş ve şiddetin bir kurgu olduğu düşüncesini paylaşan Diana Lipton ise Amelek'e yönelik betimlenen şiddetin, tarihi bir hakikati ifade etmekten ziyade Yahudi toplumunun eleştirilmesine yönelik politik bir alegori olduğu kanısındadır. Yani Amalek ile ilgili pasajlar Lipton'a göre dışarıdaki düşmana yönelik sınırsız şiddetten ziyade içerideki düşmana yönelik bir öz eleştiri içermektedir (Lipton, 2004, s. 143). Her iki durumda da savaş ve şiddet içeren emirlerin Tanrı'dan ziyade Tevrat'ın yazarlarına ait bir kurgu olduğu görüşü Tanrı'nın adaleti ve merhameti ile ilgili tartışmaları büyük oranda çözmektedir.

Savaş ve şiddet içeren pasajların yanı sıra Tevrat'ta birçok yerde hem adalet hem de ahlaki yaşantı emredilmektedir. Örneğin, birini vurup öldüren kişinin kendisinin de öldürüleceği, babasına yahut annesine lanet edenin cezalandırılacağı, dul kadının ve öksüzün incitilmemesi gerektiği, yalan haber taşımanın ve haksız yere tanıklık etmenin yasaklanması, bağ bozumunda ürünün tamamının devşirilmesinin yasaklanması ve kalan ürünün fakir ve gariplere ait olduğunun bildirilmesi, ak saçlı ve yaşlılara hürmet edilmesinin emredilmesi ile ölçü tartıda adaletin emredilmesi gibi (Çıkış, 21/12-17; Çıkış, 22/22; Çıkış, 23/1; Levililer, 19/10;

Levililer, 19/32-36). Aslında bu emir ve tavsiyelere bakıldığı zaman merhameti ve adaletiyle tüm insanları kucaklayan bir Tanrı tasavvuru çizilmektedir. Ancak Tevrat'ta bütüncül olarak yaklaştığımız zaman bahsettiğimiz adalet ve merhametin yöneldiği hedefin İsrailoğulları olduğunu görürüz:

“Çalmayacaksınız. Hile yapmayacaksınız. Birbirinize yalan söylemeyeceksiniz (Levililer, 19/11).”

“Öç almayacaksın. Halkından birine kin beslemeyeceksin. Komşunu kendin gibi seveceksin. RAB benim (Levililer, 19/18).”

“Yabancıyı sıkıştırabilirsin fakat kardeşinde olan kendi her şeyini elinle ibra edeceksin (Tesniye, 15/3).”

“Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrımız RAB sizi kutsasın (Tesniye, 23/19-20).”

Yukarıdaki emir ve yasaklar İsrailoğulları ve ötekiler için olmak üzere iki farklı hüküm içermektedir. İsrailoğulları Tanrı'nın seçilmiş, mukaddes kavmidir. Dolayısıyla onlarla ilgili hükümler, adalet ve merhamet çizgisi içerisindeyken ötekiler için bu iki kavram adeta yok sayılmaktadır. Üstelik Tevrat'ta ötekilere yönelik bakış açısı bu kadarla sınırlı değildir. Özellikle öteki olarak nitelenen gruplarla yapılacak savaşlarla ilgili hükümler çok daha korkunç sahneler içermektedir. Buna göre bir kente saldırmadan önce barış teklifinde bulunma tavsiye edilmektedir. Eğer bu teklif kabul edilirse şehirdeki herkes İsrailoğulları'nın hizmetçisi olacaktır. Eğer barış teklifi kabul edilmezse bütün erkekler kılıçtan geçirilecek; kadınlar, çocuklar ve hayvanlar savaşçılar arasında paylaşılacaktır. Aslında bu durum sonraki savaş hükümlerine göre oldukça insaflıdır. Zira sadece erkeklerin öldürülmesi istenmiş kadınların ve çocukların yaşamasına müsaade edilmiştir. Savaşçı karakteriyle ön plana çıkan Yahve, öz halkına miras olarak vereceği yerlerle ilgili savaş hükümlerini biraz daha katılaştırır. Orada nefes alan hiçbir canlının sağ bırakılmamasını emreder (Tesniye, 20/10-20).

Musa'dan sonra vaadedilen topraklara ayak basan Yeşu, bölge halkıyla yaptığı savaşlarda bu emri uygular. Bu süreçte her ne kadar ordunun başında Yeşu olsa da yapılan savaşların planlayıcısı ve yöneticisi bizzat savaş Tanrı'sı olan Yahve'dir. Şehrin nasıl kuşatılacağı, ne zaman içeri girileceği ve nasıl savaşılabacağı bizzat Tanrı tarafından belirlenir. Şehir ele geçirildiğinde ise kadın-erkek, genç-yaşlı, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlardan eşeklere dek kentte ne kadar canlı varsa hepsi kılıçtan geçirilip yok edilir (Yeşu, 6/1-21). Oysa aynı Tanrı şu hükmü ortaya koymuştur: “Ne babalar çocuklarının günahından ötürü öldürülecek, ne de çocuklar babalarının. Herkes kendi günahı için öldürülecek (Tesniye, 24/16).”

Görüldüğü üzere Tevrat'taki Tanrı tasavvuru Musa ile birlikte farklı bir karakter kazanmaya başlamıştır. Artık barışçıl ve dostane bir Tanrı'dan ziyade korku salan, savaşçı bir Tanrı söz konusudur. İnsanlara görünen, evlerine misafir olan Tanrı yerine yanına yaklaşılmamasına izin vermeyen, insanlar ile arasına büyük bir mesafe koyan, savaş hatta

soykırımı emreden bir Tanrı vardır. Artık her istenildiğinde rahatsız edilmeyecek ve ismi ağza alınmayacaktır (Çıkış, 20/7). O, Musa ile beraber, tüm merhametini ve adaletini öz halkına yönelten adeta bir kabile Tanrı'sı olarak tasvir edilmiştir.

Kur'an'da da Tevrat'a benzer şekilde adalet, merhamet ve ahlaki yaşamla ilgili emir ve yasaklar söz konusudur. Hırsızlık büyük bir günah olarak görülmüş, yalan yasaklanmış, günah ve düşmanlık üzere yardımlaşılması gerektiği vurgulanmış, anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, komşuya, arkadaşına, yolcuya, kölelere iyilik edilmesi emredilmiştir (Maide, 5/38; Furkan, 25/72; Hac, 22/30; Nisa, 4/36; Bakara, 2/275). Tüm bu emir ve yasaklamalarda evrensel ilkeler söz konusudur. Yine Kur'an'da birçok yerde adalet emredilir (Mümtehine, 60/8-9; Hud, 11/85; Nisa, 4/135; Nahl, 16/90). Ancak adalet sadece belli bir zümreye, kavme veya inananlara hasredilmez. Aksine bütün insanları kuşatan temel bir hak olarak görülür: *“Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan ve kendiniz, ana-babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa, yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa, fakir de olsa, Allah ikisine de (sizden) daha yakındır. Nefsinizin arzusuna uyarak adaletten uzaklaşmayın. Eğer (şahitlik ederken) dilinizi eğer, bükerseniz veya çekinirseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır (Nisa, 4/135).”*

Kur'an'da adalet, hayatın her aşamasında -savaşlar dahil- yerine getirilmesi gereken bir konudur. Kur'an'da savaş açılması ve saldırıya uğrama durumları söz konusu olduğunda karşılık verilmesi gerektiği emredilirken haksız yere saldırıda bulunmak yasaklanır (Bakara, 2/190). Bununla beraber Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, haramı tanımayan ve hak dine girmeyen kişiler ile cizye verinceye kadar savaşılması emredilir (Tevbe, 9/29). Bu ve benzeri pasajlar, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Kur'an'ın şiddet barındıran ve inanmayanların katledilmesini emreden bir Kutsal Kitap olarak yorumlanmasına neden olsa da bu görüşün tartışmalı olduğunu belirtmemiz gerekir. Birçok araştırmacı Kur'an'da emredilen cihat emrinin öncelikle kötülüğe karşı mücadele etme anlamı taşıdığını ikincil olarak inanmayanlara karşı savaş yapılmasını ifade ettiğini belirtmiştir (Munson, 2005, s. 230). Bu bağlamda Kur'an'da savaş, öncelikli olarak bir savunma aracı olarak görülmüştür. Her ne kadar savaş, birtakım zaruri durumlarda dinî bir emir olsa da bir katliam aracı değildir. En kötü ihtimal ile insanların vergi vermesi karşılığında yaşam haklarının -inanç özgürlüğünü içerecek şekilde- güvence altına alındığı bir uygulamadır.

Merhamet ise Kur'an'da, rahman ve rahim isimleriyle ifade edilir. Rahman ismi genel olarak Allah'ın ayırım yapmaksızın bütün yaratıklarına merhamet etmesi, onlara rızık vermesi ve şefkat göstermesi anlamına gelirken; rahim kelimesi ise Allah'ın dünyada yarattığı bütün varlıklara karşılıksız rızık vermesi, koruması ve esirgemesi; ahirette ise sadece müminlere şevkat ve merhamet göstermesi anlamına gelmektedir (Serinsu, 2009, s. 299-300). Öyleyse Kur'an'daki Tanrı tasavvuru açısından değerlendirdiğimizde Allah, yarattığı bütün varlıklara eşit mesafede bulunmakta, rızık vermekte ve merhamet göstermektedir. Zira Kur'an'a göre Allah, rahmeti kendisi üzerine farz kılmıştır (En'am, 6/12). Dolayısıyla her ne kadar cezalandıran ve yargılayan Tanrı tasavvuru Kur'an'da da yer alsa da ön plana çıkan ana temanın rahmet olduğunu söyleyebiliriz. Zira Kur'an'da Allah, lütuf ve merhamet sahibi

olarak zikredilir. O, merhamet ve şefkat sahibidir. Gökten su indirip onunla insanların beslenmesi için ürünler verendir. O, verdiği nimetleri saymaya insanların gücünün yetmeyeceği rahmet Tanrı'sıdır (İbrahim, 14/32-34). Bu bağlamda rahmet, İslam geleneğinde insan yaşamına uygun bir şekilde yeryüzünün yaratılması ve yaşama uygun bir şekilde varlığını sürdürmesi ile ilişkilendirilmiş; evrendeki düzenin devam etmesi Allah'ın rahmetinin eseri olarak yorumlanmıştır (Arpaguş, 2005, s. 236).

Sonuç

Tevrat'ta ve Kur'an'da betimlenen Tanrı tasavvurları, monoteist bir tasavvura vurgu yapmaları bakımından ortak bir paydaya sahip olsalar da gerek yaratıcılık ve seçilmişlik gerekse merhamet ve adalet açısından birbirinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda Tevrat'ta ve Kur'an'da betimlenen yaratılış öykülerinde yer alan farklılıklar, İsrailoğulları uzun tarihleri boyunca çevrelerinde yaşayan ve bir şekilde etkileşim halinde oldukları kültürlerden etkilendiklerine işaret etmektedir. Zira geleneksel görüşün aksine yaklaşık bin yıldan uzun bir süre içerisinde Yahve ile Yahudi toplumu arasındaki özel ilişkiyi yansıtan Tevrat, isimleri dahi bilinmeyen ve farklı dönemlerde yaşamış olan yazarlar tarafından derlenmiş/yazılmıştır. Kutsal Kitab'ın yazılması/derlenmesi sürecinin bu kadar uzun bir zamana yayılması bu literatürün tek elden yazılmış sistematik bir teolojiye sahip olmasını engellediği gibi kolayca açıklanamayan karmaşık birtakım görüşlerin ve birbiriyle çelişen tutarsız ifadelerin bu literatür içerisinde yer almasına neden olmuştur. Öyleyse, Tevrat'ta yaratılışla ilgili farklı öykülerin yer alması, Yahudilerin tarihi süreç içerisinde farklı kültürlerle etkileşim içerisinde olduklarına işaret etmektedir. Zira Tevrat'ın ilk kitabı olan Tekvin'de yer alan iki farklı yaratılış öyküsü bu etkileşimin izlerini taşımaktadır.

Elohist ve Yahvist metinlerde evrenin ve insanın yaratılış aşamaları Tanrı ile açıklanır. Bu metinlere göre varlığın yegâne sebebi Tanrı'dır. Yani her şey ilahi dokunuşla var olmuş ve Tanrı'nın elinden çıkması dolayısıyla mükemmel bir form kazanmıştır. Kötülük unsurlarına yaratılış aşamalarında yer verilmemiştir. Kur'an'da da benzer şekilde tüm varlık Tanrı ile açıklanır. Gökler, yer ve arasındaki her şey Tanrı'nın eseridir. Yaratılan her şey kusursuz olarak ifade edilir. Özellikle evrenin ve insanın yaratılışı ifade edilirken belli aşamalar ile yaratılması Tekvin'deki öykü ile örtüşmektedir. İnsanın yaratılışı ile ilgili atıfta bulunulan toprak veya balçık, her iki kutsal kitapta da insanın ham maddesi olarak anlatılmaktadır. Bununla beraber Kur'an'da hem evrenin yaratılışı hem de insanın yaratılışı çok fazla ayrıntıya girilmeksizin anlatılmaktadır. Tanrı aşkın bir varlık olarak süreci yöneten sonsuz sıfatlarla donatılmış bir varlıktır. Oysa Tevrat'ta yer alan yaratılış öykülerinde biraz daha sürecin içinde ve antropomorfik özellikler taşıyan bir Tanrı tasavvuru betimlenmektedir.

İki kutsal kitap arasındaki farklılık, Tanrı'nın bir topluma odaklanmasını ifade eden seçilmişlik düşüncesinde de kendisini hissettirmektedir. Zira Tevrat'ta evrenselden yerele; genelden özele doğru bir akış söz konusudur. Tevrat'a göre insan, Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. Bu bilgi, tüm insanlığın Tanrı'nın huzurunda eşit bir statüye sahip olduğu evrensel bir bakış açısını ifade etse de kısa süre sonra yerini atalar olarak kabul edilen İbrahim,

İshak ve Yakup ile onların soyunu oluşturan İsrailoğulları'na yönelik açıklamalara bırakır. İbrahim'in tarih sahnesine çıkması Tanah teolojisinde büyük bir kırılmaya neden olur. Daha önce bütün insanları kapsayan Tanrısal ilgi ve merhamet İbrahim ile beraber İsrailoğulları'na yönelir.

Tevrat'ta Âdem ile başlayan insanlığın yeryüzü serüveni İbrahim ile doruk noktasına ulaşır. İbrahim Tanrı'nın emriyle vaad edilen topraklara doğru yola çıkar ve seçkin bir ırk olarak İsrailoğulları'nın atası olur. Tanrı onunla yaptığı ahidini soyundan gelenlerle de yapar ve onları tüm milletlere üstün kılar. Yaptıkları hatalara zaman zaman kızs ve ahidine nâdim olsa da onları desteklemeyi sürdürür. Bu anlayışın Kur'an'da yer almadığını görmekteyiz. Kur'an'da Tanrı bütün insanlara eşit mesafede yer almaktadır. Tanrı açısından önemli olan iki ayırım söz konusudur. İman edenler ve inkarcılar. Üstünlük sadece takva ile ifade edilerek soy veya ırka dayalı bir üstünlük anlayışı Kur'an'da bulunmamaktadır.

Adalet ve merhamet konusunda da iki kutsal kitap arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Tevrat'ta Tanrı, adaleti, merhameti ve ahlaki yaşantıyı emrederken adeta bir parantez açmakta ve tüm bu ilkelerin İsrailoğulları'nı kapsadığını belirtmekte, onların dışındaki insanlar için bu ilkelerden bahsetmemektedir. Hatta bazı pasajlarda diğer kavimleri dolandırmayı, savaş esnasında kadınlardan çocuklara kadar nefes alan her canlının öldürülmesini ve her şeyin yakılıp yıkılmasını emretmektedir. Kur'an'da ise adalet ve merhamet evrensel ilkelerle açıklanmaktadır. Adaletin tüm insanları kapsayan temel bir hak olduğu vurgulanır.

Tevrat'ta ve Kur'an'da aynı konuyla ilgili pasajlarda da bazı farklılıklar söz konusudur. Örneğin, Tevrat'ta yer alan Tanrı'nın meleklerle İbrahim Peygamber'e misafir olup müjde vermesi ile ilgili pasajın bir benzeri Kur'an'da da bulunmaktadır. Ancak Tevrat'tan farklı olarak Kur'an'da yer alan ayette İbrahim'e misafir olarak gelen meleklerdir. Ayete göre insan suretinde İbrahim'e gelen melekler, İbrahim'in hazırladığı yemeğe el sürmezler. Yine Tevrat'ta Tanrı'nın adının boş yere ağza almanın yasaklanmasının aksine Kur'an'da Allah'ı zikretmek Tanrısal bir emirdir. Tevrat'ta İbrahim, Yakup ve Musa peygamberlerin Tanrı'yı gördüğüne dair betimlemelerin aksine Kur'an, Allah'ın hiçbir şekilde insanlar tarafından temaşa edilemeyeceği belirtilir. Musa peygamberin Sina'da Tanrı ile konuştuğu ve onu görmek istediği zikredilirken Kur'an'da Allah'ın dağa tecelli ettiği ve dağın paramparça olduğu belirtilerek hiçbir insanın peygamber dahi olsa Tanrı'yı dünyada görmesinin mümkün olmayacağı vurgulanır.

Kaynakça

- Adam, B. (2015). *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Arıcan, M. K. (2014). Ulûhiyet Anlayışları. R. Kılıç ve M. S. Reçber (Ed.), *Din Felsefesi El Kitabı* içinde (ss. 59-78). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Armstrong, K. (2008). *Tanrı'nın Tarihi İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliğin 4000 Yıllık Tarihi*. (H. Koyukan, K. Emiroğlu ve O. Özel, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Arpaguş, H. K. (2005). Tanrı Tasavvurlarında Rahmet ve Gazab. R. Biçer ve S. Akkuş (Ed.), *Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu* içinde (s. 214-252). Sakarya: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Atik, M. K. (2006). Kur'an'a Göre Tanrı Tasavvuru. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 1-27.
- Avalos, H. (2005). *Fighting Words: The Origins of Religious Violence*. New York: Prometheus Books.
- Aydın, M. S. (2002). *Din Felsefesi*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Batuk, C. (2003). *Tarihin Sonunu Beklemek*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Batuk, C. (2006). Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem ve Havva'nın Hayatı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), 51-96.
- Batuk, C. (2008). Tanrı'nın Asi Çocukları: Zalimlik ve Mazlumluk Arasında Şiddet Sarmalındaki Yahudiler. *Milel ve Nihal*, 5(1), 157-187.
- Brown, L. B. (2004). *The First & Final Commandment: A Search for Truth in Revelation Within the Abrahamic Religions*. Beltsville, Md: Amana Publications.
- Campbell, J. (1995). *Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri*. (K. Emiroğlu, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Cott, J. (1984). The Biblical Problem of Election. *Journal of Ecumenical Studies*, 21(2), 199-228.
- Cowles, C. S. (2003). The Case for Radical Discontinuity. *Show Them No Mercy: 4 Views on God and Canaanite Genocide*. Zondervan.
- Çaviş, E. (2010). İslam Geleneğinde Tanrı Tasavvurları. *Eskiyeni*, (19), 55-61.
- Davies, E. W. (2010). *The Immoral Bible: Approaches to Biblical Ethics*. London: T&T Clark.
- Dhavamony, M. (2010). Dinlerde Tanrı Anlayışı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(22), 189-210.
- Eisen, R. (2011). *The Peace and Violence of Judaism: From the Bible to Modern Zionism*. Oxford: Oxford University Press.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. (A. Berktay, Çev.) (C. 1-3, C. 1). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- er-Razi, F. (2002). *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtîhu'l-Gayb*. (S. Yıldırım, S. Kılıç, L. Cebeci ve C. S. Doğru, Çev.) (C. 1-23, C. 17). İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Erdal, T. (2018). Türk ve Dünya Mitlerinde İnsanın Yaratılışı ve Toprak. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (61), 113-126. doi:10.14222/Turkiyat3846
- Eşmeli, İ. (2021). İnanç ve İbadetlere Etkisi Bağlamında Yahudi Sürgünü. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1046-1061. Doi: 10.17859/pauifd.1020468
- Evkuran, M. (2007). İslâm Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru -Tevhid, Tenzih ve Teşbih Kavramları Ekseninde Bir Analiz-. *İslami İlimler Dergisi*, 1(3), 45-62.
- Gürkan, S. L. (2005). Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, (13), 25-61.

- Gürkan, S. L. (2009). *The Jews as a Chosen People: Tradition and Transformation*. New York: Routledge.
- Gürkan, S. L. (2012). *Yahudilik* (4. Baskı.). İstanbul: İsam Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2016). Barış ve Şiddet Ekseninde Yahudilik. F. Sancar (Ed.), *Din ve Şiddet: Tarihi, Dini, Siyasi, Kültürel, Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla* içinde (s. 117-143). Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2019). Temel Kavramlar. Ö. F. Harman (Ed.), *Kur'an'da Yahudiler* içinde (s. 29-122). İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi.
- Harman, Ö. F. (2001). İsrâil (Benî İsrâil). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Heidel, A. (2000). *Enûma Eliş Babil Yarattığı Destanı*. (İ. Birkan, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hick, J. (2005). Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta Tanrı Kavramı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 207-216.
- Hooke, S. H. (2002). *Ortadoğu Mitolojisi*. (A. Şenel, Çev.) (4. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- İbn Haldun. (2007). *Mukaddime*. (S. Uludağ, Çev.) (C. 1). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İpek, Y. (2021). Kitab-ı Mukkaddes'te Merhamet Algısı. *Erciyes Akademi*, 35(Özel sayı), 628-640. doi:10.48070/erciyesakademi.908289
- Jacobsen, T. (1976). *The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion*. London: Yale University Press.
- Kaiser, W. C. (1998). *The Christian and the Old Testament*. California: William Carey Library.
- Kaminsky, J. S. (2007). *Yet I loved Jacob: Reclaiming the Biblical Concept of Election*. Nashville: Abingdon Press.
- Karaman, H., Çağırıcı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2020). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (C. 1-5, C. 4). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karaman, H., Çağırıcı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2020). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (C. 1-5, C. 1). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Katar, M. (2007). İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Islamic Research*, 20(2), 172-177.
- Kısa, C. (2015). Filozofların, Teologların ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı ve Tanrı Tasavvuru. *Journal of Turkish Studies*, 10(10), 639-639. doi:10.7827/TurkishStudies.8545
- Kurt, A. O. (2006). Yahudilik'te Sürgün Teolojisi: Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün. *Dini Araştırmalar*, 9(25), 61-78.
- Lipton, D. (2004). Remembering Amalek: A Positive Biblical Model for Dealing with Negative Scriptural Types. D. F. Ford ve G. Stanton (Ed.), *Reading Texts, Seeking Wisdom: Scripture and Theology* içinde (s. 139-153). Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Meyers, C. (2005). *Exodus*. New York: Cambridge University Press.
- Munson, H. (2005). Religion and Violence. *Religion*, 35(4), 223-246. doi: 10.1016/j.religion.2005.10.006
- Palmer, M. (2004). *World Religions*. London: HarperCollins.
- Sayar, S. (2022). Bazı Dinlerde ve Altay ve Yakut Mitlerinde Yarattığı ve Kötülük İlişkisi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 178-202. doi:10.29157/etusbed.1083895

- Schwartz, R. M. (1997). *The Curse of Cain: The Violent Legacy of Monotheism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Serinsu, A. N. (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Smith, J. M. P. (2014). Religion and War in Israel. *The American Journal of Theology*, 19(1), 17-31.
- Stulman, L. (1990). Encroachment in Deuteronomy: An Analysis of the Social World of the D Code. *Journal of Biblical Literature*, 109(4), 613-632.
- Şenavcu, H. İ. (2018). Kuran Yorumlarında Tevrat Kullanılırken Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar. E. Eyuboğlu ve S. Baskın (Ed.), *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Sempozyumu* içinde (s. 1062-1073). Saybilder Yayıncılık.
- Taftazani, S. (1999). *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi/Şerhu'l Akâid*. (S. Uludağ, Ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2007). Peygamber. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/peygamber> adresinden erişildi.
- Yazır, E. M. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili* (C. 1). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Zeyrek, S. (2017). *Kur'an'da Yahudilik ve İsrailoğulları*. İstanbul: Bir Yayıncılık.

